

«ӨЗІРЕТ СҰЛТАН» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК ЯСАУИТАНУ ғылыми орталығы	https://journalyasawicenter.com ISSN 3134-8440 ISSN 3134-8459
---	--

FTAMP 21.15.47

<https://doi.org/10.67217/2026.03.01>

Сайпулла Моллақанағатұлы

Өзірет Сұлтан Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы,

Ясауитану ғылыми орталығы

Қазақстан/ Түркістан

e-mail: mollakanagatuly@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8411-5977>

СОПЫ МҰХАММЕД ДАНЫШМАНД ЖӘНЕ ЯСАУИ ТАРИҚАТЫ: НАСАБНАМАНЫҢ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ ТАЛДАУЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада Иран Ислам Республикасының Мешхед қаласындағы Имам Реза кесенесі жанындағы Астан Құдс Разави кітапханасының қолжазбалар қорында сақталған №39915 «Шажара уа мақамати Хожа Ахмад Ясауи» қолжазбасы деректанулық және мәтіндік тұрғыдан талданады. XIV ғасырда, нақтырақ айтқанда 729 һижри / 1329 жылы хатқа түскен бұл насабнама Ясауи тариқатының тарихи-рухани сабақтастығын, силсила құрылымын және сопылық легитимация тетіктерін зерттеуде маңызды дереккөз болып табылады.

Зерттеу барысында қолжазба мәтінінің композициялық құрылымы, Құран аяттары мен діни формулалардың қолданылу ерекшелігі, сондай-ақ сопылық терминология мен символикалық элементтердің семантикасы қарастырылады. Сонымен қатар мәтіндегі Арслан бап аманаты, Қожа Жүсіп Хамадани мектебінің ықпалы және Сопы Мұхаммед Данышманд тұлғасының Ясауи силсиласындағы институционалдық орнына ғылыми талдау жасалады. Нәтижесінде қолжазба Ясауи тариқатының тек рухани-идеялық жүйесін ғана емес, сонымен бірге оның тарихи жады, шежірелік легитимациясы және сопылық білім беру құрылымын көрсететін кешенді дереккөз екені анықталды. Сонымен қатар бұл мәтін Ясауи дәстүрінің Орта Азия мен Иран аймағындағы трансөңірлік ықпалын айғақтайды.

Түйін сөздер: Қожа Ахмет Ясауи, насабнама, Ясауи тариқаты, сопылық легитимация, силсила, қолжазба, Мешхед, Астан Құдс Разави, деректанулық талдау.

Abstract. This article presents a source-critical and textual analysis of manuscript No. 39915 titled “Shajara wa Maqamati Khoja Ahmad Yasawi,” preserved in the manuscript collection of the Astan Quds Razavi Library at the Imam Reza Shrine in Mashhad, Islamic Republic of Iran. Dated to the 8th/14th century, specifically 729 AH / 1329 CE, this nasabnama is an important source for studying the historical and spiritual continuity, silsila structure, and mechanisms of Sufi legitimation within the Yasawi order.

The study examines the compositional structure of the manuscript, the usage of Qur’anic verses and devotional formulas, as well as the semantic aspects of Sufi terminology and symbolic elements. Special attention is given to the trust (amanat) of Arslan Bab, the influence of the school of Khoja Yusuf Hamadani, and the institutional role of Sufi Muhammad Danishmand within the Yasawi silsila.

The research concludes that the manuscript represents a comprehensive source reflecting not only the spiritual and ideological system of the Yasawi order but also its historical memory, genealogical legitimation, and structure of Sufi education. Furthermore, it demonstrates the transregional influence of the Yasawi tradition across Central Asia and Iran.

Keywords: Khoja Ahmad Yasawi, nasabnama, Yasawi order, Sufi legitimation, silsila, manuscript, Mashhad, Astan Quds Razavi, source studies.

Аннотация. В данной статье проводится источниковедческий и текстологический анализ рукописи №39915 «Шаджара ва макамати Ходжа Ахмад Ясави», хранящейся в фондах библиотеки Астан Кудс Разави при мавзолее Имама Резы в городе Мешхед, Исламская Республика Иран. Данная насабнама, датируемая XIV веком (729 г. х. / 1329 г.), является важным источником для изучения историко-духовной преемственности, структуры силсила и механизмов суфийской легитимации Ясавийского тариката.

В исследовании рассматриваются композиционная структура текста, особенности использования коранических аятов и религиозных формул, а также семантика суфийской терминологии и символических элементов. Особое внимание уделяется аманату Арслан-баба, влиянию школы Ходжи Юсуфа Хамадани и институциональной роли Суфи Мухаммада Данышманда в силсиле Ясави.

В результате установлено, что рукопись представляет собой комплексный источник, отражающий не только духовно-идеологическую систему Ясавийского тариката, но и его историческую память, генеалогическую легитимацию и структуру суфийского образования. Кроме того, она свидетельствует о трансрегиональном влиянии Ясавийской традиции в Центральной Азии и Иране.

Ключевые слова: Ходжа Ахмад Ясави, насабнама, Ясавийский тарикат, суфийская легитимация, силсила, рукопись, Мешхед, Астан Кудс Разави, источниковедение.

Kirişme. Tүркі халықтары арасына белгілі шежірелердің бір түрі "Насаб-нама". "Насаб-нама" - түркі халықтары арасына тараған қожа әулеттерінің шежіресі [1, 7 б.]. Қожалардың өзі іштей бірнеше топқа бөлінеді. Пайғамбардың қызы Фатима мен Али ибн Абу Талибтің ұлдары ал-Хасан мен ал-Хусайн. Ал-Хасаннан тараған әулет өкілдерін шарифтер, ал-Хусайннан тараған өулет өкілдерін "сайидтер" деп атайды. Ал, Али ибн Абу Талибтың Хаула атты әйелінен туылған Мұхаммед ибн ал-Ханафийа мен өзге үш халифтен тараған әулет өкілдерін қожалар деп атайды [1, 7 б.]. Ортағасырлық сопылық дәстүрді, әсіресе түркі сопылық мектебінің тарихи қалыптасуын зерттеуде насабнамалар мен шажара мәтіндерінің орны ерекше. Мұндай қолжазбалар тек генеалогиялық тізбек қана емес, сонымен қатар тариқаттың рухани легитимациясын, ұстаз-шәкірт сабақтастығын, силсила құрылымын және әулиелік институттың идеологиялық негіздерін айқындайтын маңызды дереккөз болып табылады. Осы

түрғыдан алғанда Мешхед қаласындағы Астан Кудс Разави кітапханасында сақталған №39915 қолжазба ғылыми айналым үшін аса құнды мұра саналады. Бұл қолжазбалар топтамасының аңыздық сипаты басым болғандықтан осы күнге дейін тарихи дерек ретінде қарастырылған емес. Бірақ XX ғасырға дейін бұл "Насаб-нама" нұсқаларындағы тарихи деректер тарихи шындық ретінде мойындалып, хандар мен әр түрлі билік иелері тарапынан куәландырылып келді. Басқаша айтқанда, "Насаб-нама" дінінің келуі мен таралуы туралы көпшілік мойындаған "киелі тарих" болатын. "Насаб-нама" нұсқалары көбіне ұзын орама қағазға жазылып, арнайы ағаш шығырға оралған түрінде кездеседі. Сонымен қатар, "Насаб-нама" нұсқаларының кітап түрінде жазылған тізімдері де бар. Мысалы, Исхақ Қожа ибн Исмаил Ата Қазғүрдидың "Хадикат ал-'арифин" атты шығармасы соңындағы насаб-намалар осы үлгіде жазылған [1, 7 б.].

Біз ұсынғалы отырған қолжазбаның толық атауы – «Шажара уа мақамати Хожа Ахмад Ясауи» («Қожа Ахмет Ясауидің шежіресі мен рухани дәрежелері»). Қолжазба XIV ғасырда жазылған. Мәтінде 729 хижри / 1329 ж. мерзімі көрсетілуі оның Ясауи тариқаты қалыптасуының ерте кезеңіне жақын уақытта хатқа түскенін аңғартады. Бұл кезең Ясауи жолының Орта Азияда кең таралып, тариқаттық құрылым ретінде орныққан уақытымен сәйкес келеді.

Қолжазба қазіргі таңда Ирандағы Имам Реза кесенесі жанындағы Астан Құдс Разави кітапханалар, музейлер және құжаттар орталығы ұйымының Қолжазбалар басқармасында сақтаулы. Тіркеу нөмірі – 39915 [2]. Қолжазба нәсх және сүлс жазу үлгісінде көшірілген. Тілі – араб және парсы. Мазмұны ирфан, сопылық таным және әулиелер шежіресіне арналған.

Бұл қолжазбаның ғылыми маңызы бірнеше бағыттан көрінеді. Біріншіден, мәтінде Қожа Ахмет Ясауидің рухани мәртебесіне қатысты ерте кезеңдік сопылық терминология сақталған. Екіншіден, Сопы Мұхаммед Данышманд тұлғасы Ясауи силсиласының негізгі буыны ретінде сипатталады. Үшіншіден, мәтінде символикалық мөрлер, Құран аяттары, дұғалық формулалар және рухани қорғау жүйелері кең қолданылған. Төртіншіден, бұл дерек Ясауи тариқатының Иран кеңістігімен байланысын және оның трансөңірлік ықпалын көрсетуімен құнды.

Қолжазба мәтініндегі діни формулалар және рухани риторика. Қолжазба мәтіні дәстүрлі исламдық кіріспе формулаларымен басталады. Бұл формулалар ортағасырлық мұсылман қолжазбаларына тән әдеби және рухани стильді көрсетеді. Алғашқы тіркестердің бірі: «وما توفيقي إلا بالله» «Менің жетістігім тек Алланың жәрдемімен» [3]. Бұл тіркес сопылық дүниетанымдағы тәуекел ұғымын білдіреді. Сопылық әдебиетте адамның рухани кемелдікке жетуі жеке әрекеттен емес, илаһи жәрдем арқылы іске асады деген түсінік кең таралған. Одан кейін: «بسم الله الرحمن الرحيم» «Аса

қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын» [4] деген басмала формуласы келтірілген. Бұл барлық исламдық мәтіндердің қасиетті бастау формуласы ретінде қызмет етеді. Сондай-ақ: «وبه يفتي» тіркесі берілген. Мұндағы мағына – «осының негізінде пәтуа беріледі» [3]. Бұл қолжазба тек рухани мәтін емес, белгілі дәрежеде тариқаттық және діни беделге ие құжат болғанын аңғартады.

Құран аяттарының қолданылуы және мәтіннің сакралды құрылымы. Қолжазбада бірнеше Құран аяттары келтірілген. Олар мәтіннің қасиетті легитимациясын күшейту мақсатында қолданылған. Соның бірі – Әли Имран сүресінің 193-аятынан үзінді: «رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا رَّبَّنَا يُنَادِي بِتُؤَادِي لِلْإِيمَانِ - «Раббымыз! Біз: Раббыларыңа иман келтіріңдер (деп) шақырған шақырушыны естіп, иман келтірдік. Раббымыз! Енді күнәларымызды жарылқап, жамандықтарымызды жасыр. Және жақсылармен бірге өлім бер!» [4]. Бұл аят иманға шақырушыны есту және Аллаға бойсұну идеясын білдіреді. Сопылық мәтіндерде бұл ұғым көбіне рухани ұстазға үн қосу мағынасында түсіндіріледі. Сондай-ақ Шура сүресінің 22-аятынан үзінді келтірілген: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ - (Мұхаммед F.C.) залымдарды, қылмыстарының жазасы келуінен шошығандарын көресің. Ал сондай иман келтіріп, түзу іс істегендер, жаннат бақшаларында болады. Олар үшін Раббыларының қасында не тілесе бар. Міне сол, ұлы кеңшілік [4]. Аятта ізгі амал иелерінің жәннаттағы дәрежесі баяндалады. Мұндай аяттардың енгізілуі әулиелер жолының Құранмен негізделетінін көрсетуге бағытталған.

Символикалық мөрлер және Аят әл-Курси. Қолжазбаның ерекше бөліктерінің бірі – жеті символикалық мөрдің бейнеленуі. Бұл мөрлерде имамдардың есімдері жазылған. Мұндай мөрлер сопылық және шиалық мәдениетте рухани қорғау, бәле-жаладан сақтау және қасиетті шеңбер құру мақсатында қолданылған.

Төменгі бұрышта мутауалли Махмуд әл-Хусейннің мөрі басылған. Бұл оның қолжазбаны тек көшіруші емес, қасиетті мұраны сақтаушы тұлға болғанын көрсетеді. Қолжазбада қызыл сиямен Аят әл-Курси жазылған: «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ» - «Алла (Т.), Одан басқа еш тәңір жоқ. Ол тірі, толық меңгеріп тұрушы, Ол қалғымайды да ұйықтамайды. Көктердегі және жердегі нәрселер Оған тән. оның хұзырында өзінің рұхсатынсыз кім шапағат етеді? Олардың алдарындағыны да арттарындағыны да біледі. Олар, Оның қалауынан басқа еш нәрсе білмейді. Оның күрсісі (білімі) көктер мен жерді сыйдырады. Оған, ол екеуін қорғау ауыр келмейді. Және Ол, өте биік, аса зор. (256) дінде зорлау жоқ. Расында туралық, азғындықтан ажыратылды. Енді кім жауыздыққа қарсы келіп, Аллаға иман келтірсе, сонла ол рас үзілмейтін (берік) тұтқаны ұстады. Алла әр нәрсені естуші, білуші» [4]. Аят әл-Курси ислам мәдениетінде қорғаушы дұға ретінде кең қолданылған. Қолжазбадағы оның орналасуы мәтіннің сакралды кеңістік ретінде қабылданғанын аңғартады.

Сопы Мұхаммед Данышманд тұлғасы және рухани сабақтастық. Қолжазбада Сопы Мұхаммед Данышманд ерекше тұлға ретінде сипатталады. Ол Ясауи тариқатының рухани жалғастырушысы әрі негізгі мұрагерлерінің бірі ретінде көрсетілген. Мәтінде оның: өмірдің жеті рухани сатысынан өткені; Қағбаға зиярат жасағаны; пайғамбарлар мен имамдардың рухани қолдауына ие болғаны; Пайғамбар әулетіне жалғасатын шежірелік тегі бар екені баяндалады. Бұл сипаттамалар сопылық әдебиеттегі «кемел адам» концепциясына сәйкес келеді. Қолжазбада Қожа Ахмет Ясауи туралы да аса жоғары рухани атақтар қолданылады: мужахид, ахли ахд, султанул мукашифин, құтбул хақ уал-яқин, зубдаи аулади алауи. Бұл терминдер Ясауидің тек тариқат жетекшісі емес, космологиялық және рухани иерархиядағы жоғары мәртебелі тұлға ретінде қабылданғанын көрсетеді.

Арслан баб аманаты және сакралды символизм. Мәтінде Арслан баб туралы әйгілі хикаят кең түрде баяндалады. Онда Арслан бабтың Пайғамбардан жеткен аманаттарды Қожа Ахмет Ясауиге тапсырғаны айтылады. Аманаттар: жайнамаз, аса таяқ, құрма. Бұл заттардың әрқайсысының сопылық символикасы бар: жайнамаз – ғибадат пен рухани тәртіп, аса таяқ - рухани билік, құрма - пайғамбарлық береке. Қолжазбада аманатты қабылдау уақытының: «4 жас, 4 ай, 4 күн, 4 сағат» деп нақты берілуі сопылық нумерологиялық символизмнің көрінісі болып табылады.

Ясауи тариқатының тарихи жалғастығы. Қолжазба Ясауи силсиласының тарихи және рухани жалғастығын нақты түрде көрсетеді. Онда Қожа Ахмет Ясауидің Жүсіп Хамаданиға жеті жыл қызмет еткені (7 жасында барған), 99 мың шәкірт тәрбиелегені, негізгі халифалары ретінде Сопы Мұхаммед Данышманд пен Хаким Атаның аталуы баяндалады. Сонымен қатар Ясауиден кейін жетпіс жыл бойы Сопы Мұхаммед Данышмандтың шайх болғаны көрсетіліп, бұл деректер Ясауи тариқатындағы институционалдық сабақтастықтың үзілмегенін дәлелдейді.

Әсіресе Сопы Мұхаммед Данышмандтың тариқаттағы орны айрықша сипатталған. Ол тек шәкірт ретінде емес, Ясауи ілімін келесі дәуірге жеткізуші негізгі рухани мұрагер ретінде танылады. Қолжазбада Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде сақталған XIV ғасырлық лауха мен қабіржапқыштағы салауат мәтіндерінің кездесуі мәтіндік сабақтастықтың да сақталғанын аңғартады. Сонымен бірге Шайх Суфи Мұхаммед Данышмандтың әкесі ретінде Шайх Ахмет Данышманди аталып, оның Садраддин шайх ұрпағы екендігі және Садраддин шайхтың Хазрет Сұлтан Қожа Ахмет Ясауидің бауыры ретінде көрсетілуі насабнаманың шежірелік маңызын арттыра түседі.

Қолжазбада Ясауи «Түркістандықтардың мұқтадасы» ретінде сипатталып, оның толық рухани

шежіресі беріледі. Шежіре Әли әл-Мұртазадан басталып, Мұхаммад Ханафия, Абдулфаттах, Абдулжаббар, Абдулжалил, Абдулқахар, Абурахим, Харун, Ысқақ бап, Момын, Ағиан, Мұса, Исмаил, Иарфуғлы Хасан, Ифтихар, Исхак, Махмуд, Илиас, Ибрахим арқылы Қожа Ахмет Ясауиге дейін жалғасады. Бұл тізбек Ясауи әулетінің исламдық қасиетті шежіре дәстүрімен байланыстырылғанын көрсетеді.

Насабнамада сопылық географияға қатысты маңызды мәліметтер де кездеседі. Онда автордың немесе тариқат өкілдерінің Байтолла, Рауза-и Расул, Әзірет Әлі мақамы, Куфа мешіті, Шамс мешіті, сондай-ақ Хұсейн, Зейнелғабидин, Бақыр, Жағыпар Садық, Казым, Мұса Риза, Жауад, Тақи, Хади, Нақи және Аскари Хасани зияраттарына барғаны айтылады. Бұл деректер Ясауи тариқатының тек Түркістан аймағымен шектелмей, ислам әлемінің қасиетті орталықтарымен рухани байланыста болғанын байқатады.

Сонымен бірге қолжазбада «Ислам патшасымен кездескені», түрік, араб және ажам халықтарынан мұхлистары болғаны, «жақсылыққа жақсылық» мағынасындағы мутауаллилiк мөр басылғаны туралы мәліметтер беріледі. Қолжазбадағы «729» жыл көрсеткіші оның XIV ғасырдың алғашқы жартысындағы тарихи ортаға тән екенін аңғартады. Бұл деректер Ясауи тариқатының кең ауқымды рухани ықпалын, халықаралық сопылық байланыстарын және силсила дәстүрінің ұзақ уақыт бойы сақталғанын дәлелдейді.

Келесі бөлім «Зикри Мақамати Хазрет Құтб ал-Хақ уал-Йақин Сұлтан ал-Бар уал-Бахр, Зубда-и Аулади Алауи Қожа Ахмет Ясауи қаддасаллаһу рухаху және оның замандасы Сопы Мұхаммед Данышманд рахматуллаһи алайһи» деп басталады. Бөлім атауының мағынасы шамамен «Ақиқат пен кәміл сенімнің темірқазығы, құрлық пен теңіздің сұлтаны, Әзірет Әлі ұрпақтарының таңдаулысы Қожа Ахмет Ясауидің мақамдарын және оның замандасы Сопы Мұхаммед Данышмандты еске алу»

дегенді білдіреді. Кіріспеде Аллаға мадақ, пайғамбарға салауат айтылып, адамның үнемі жақсылыққа шақырып жүруі қажеттігі насихатталады. Қолжазбада Қожа Ахмет Ясауи кесенесі «Рауза-и Шариф» (қасиетті кесене, қасиетті мазар) деп аталған.

Сонымен қатар Қожа Ахмет Ясауиге бірнеше құрметті лақаптар мен рухани сипаттамалар берілген. Атап айтқанда, ол:

- «Мубаризи жад уа жад» (күрес пен қайраттың майдангері);
- «Мужахиди әһли ахд» (антқа берік жандардың күрескері);
- «Сұлтанул Мукашифин» (рухани сыр ашылған әулиелердің сұлтаны);
- «Хазрет Құтбул Хақ уал-Йақин» (ақиқат пен кәміл сенімнің темірқазығы);
- «Зубдаи аулади алауи» (Әзірет Әлі ұрпақтарының таңдаулысы);
- «Сұлтан Қожа Ахмед Ясауи рахматуллаһи алайһи» (Алланың рақымы жауған Сұлтан Қожа Ахмет Ясауи) деген атаулармен сипатталады.

Бұл лақаптар Ясауидің сопылық дүниетанымдағы жоғары рухани мәртебесін, ақиқат жолындағы күрескерлігін және әулиелік дәрежесін айқындайды. Бұл жазбаның жалғасында Қожа Ахмет Ясауинің жол көрсетуші пірі ретінде Қожа Жүсіп Хамадани аталады. Сонымен қатар Мұхаммед пайғамбардың бір сахабасы арқылы аманат жібергені баяндалып, ол кісіні халықтың Арслан бап деп атағаны айтылады. Аманат үш нәрседен тұрған: жайнамаз, аса таяқ және құрма. Пайғамбардың «Төрт жүз жылдан кейін Иасыда Ахмед атты балаға жолығасын» дегені және Арслан баптың ұзақ өмір сүруі үшін дұға жасағаны баяндалады.

Қолжазбада Арслан бап Ахметке жолыққанға дейін халыққа уағыз айтып, хадис үйретіп жүргені айтылады. Ахметтің аманатты төрт жасында қабылдағаны және оны өзі сұрап алғаны көрсетілген. Арслан бап бесін намазын оқып, сәждеде жан тапсырған. Оның жаназасын Шайх Ибрахим мүридтерімен бірге шығарғаны баяндалады. Сондай-ақ

Иасы патшасы туралы мәліметтер де келтіріледі.

Әкесі Шайх Ибрахим дұға жасағанда Ахметтің «әмин» деуімен түрлі кереметтердің көрінгені, содан кейін оның Қожа Ахмет Ясауи деп аталғаны айтылады. Жеті жасында Қыдыр атаның нұсқауымен Қожа Жүсіп Хамаданиға барғаны, рұқсат алған соң Түркістанға дін тарату үшін қайтып келгені баяндалады. Түркістан халқының оны ерекше құрметпен қарсы алғаны көрсетілген. Қыдыр ата оған Зікірия пайғамбардың зікірін үйреткені, бұл зікір алғашында құпия (хафи зікір) болып, кейін жария (жахрия зікір) түрде таралғаны айтылады.

Қолжазбада Ясауидің 99 мың мүрит тәрбиелегені және оның даңқының Рұм патшасына дейін жеткені баяндалады. Рұм патшасы оның хәлін тексеру үшін жиырма ғалым жібергенде, Ясауи мұны алдын ала біліп, Хаким Ата мен Сопы Мұхаммед Данышмандты Ифрат өзенінің алдынан қарсы алуға жұмсаған. Олар түрлі кереметтер көрсетіп, келген қонақтарды тәнті еткен. Кейін ғалымдар Ясауимен жүздесіп, оның рухани дәрежесін мойындаған. Осыдан кейін Рұм патшасы оған үнемі сыйлықтар жіберіп тұрғаны айтылады.

Ясауидің қонақтарды қарсы алғанда өзі дастархан ұстап қызмет етуі оның кішіпейілдігін көрсететін маңызды сипат ретінде берілген. Қолжазбада оған 120 жыл ғұмыр берілгені, қырық жасында ғарға (жерасты қылуіне) кіргені және көптеген кереметтер көрсеткені баяндалады. Сонымен қатар Хаким Атаны Хорезмге жібергені, ал Сопы Мұхаммед Данышмандқа аса таяқ, жайнамаз және өзінің шапанын табыстап, оны Отырар еліне жібергені айтылады. Бұл заттар рухани ижаза (рухани рұқсат, мұрагерлік белгісі) ретінде сипатталады.

Соңында Ясауидің Сопы Мұхаммед Данышмандты өз орнына қалдырғаны, өзі бесін намазын жамағатпен оқып болғаннан кейін сәждеде дүниеден өткені баяндалады. Ол қайтыс болғаннан кейін ғарда Сопы Мұхаммед Данышманд отырғаны және

оның жетпіс жыл бойы шайхтық қызмет атқарғаны көрсетіледі.

Қорытынды. Ирандағы Имам Реза кесенесі жанындағы Астан Құдс Разави кітапханасында сақталған №39915 «Шажара уа мақамати Хожа Ахмад Ясауи» қолжазбасы Ясауи тариқатының ерте кезеңдегі рухани, тарихи және идеологиялық құрылымын танытатын аса маңызды дереккөздердің бірі болып табылады. Қолжазбада сақталған мәліметтер Қожа Ахмет Ясауи тұлғасының тек сопылық ұстаз ретінде ғана емес, бүкіл түркі мұсылмандық дүниетанымының сакралды орталығы ретінде қабылданғанын көрсетеді.

Мәтінде қолданылған Құран аяттары, дұғалық формулалар, символикалық мөрлер мен рухани терминология қолжазбаның тек тарихи мәтін емес, сопылық ортада қасиетті сипатқа ие болған сакралды құжат екенін аңғартады. Әсіресе Аят әл-Курсидің, имамдар есімдерінің және рухани қорғау сипатындағы белгілердің қолданылуы Ясауи дәстүрінің исламдық мистикалық мәдениетпен тығыз байланысын дәлелдейді.

Қолжазбаның негізгі ерекшеліктерінің бірі - Ясауи силсиласының тарихи сабақтастығын нақты көрсетуі. Мәтінде Қожа Ахмет Ясауидің Қожа Жүсіп Хамаданимен байланысы, Арслан бап арқылы жеткен аманат, зікір дәстүрінің таралуы, тариқаттағы рухани ижаза беру жүйесі және шәкірт тәрбиелеу институты кең түрде баяндалады. Бұл деректер Ясауи жолының ұйымдасқан сопылық мектеп ретінде қалыптасқанын көрсетеді.

Сонымен қатар қолжазбада Сопы Мұхаммед Данышманд тұлғасының ерекше дәріптелуі Ясауи тариқатының кейінгі жалғастығы мен рухани мұрагерлік мәселесін айқындайды. Оның Ясауиден кейін жетпіс жыл бойы шайх болуы, аса таяқ, жайнамаз және шапан секілді рухани белгілерді қабылдауы тариқаттағы ресми рухани сабақтастықтың символы ретінде көрінеді. Бұл мәліметтер Ясауи силсиласының үзілмей сақталғанын

дәлелдейді. Қолжазбадағы шежірелік деректер де ерекше маңызды. Ясауидің тегі Әли әл-Мұртаза мен Мұхаммад Ханафия арқылы жалғастырылып, оның әулиелік мәртебесі исламдық қасиетті әулет ұғымымен байланыстырылған. Бұл құбылыс насабнамалардың тек генеалогиялық құжат емес, рухани легитимация құралы болғанын көрсетеді. Сондай-ақ мәтіндегі Байтолла, Рауза-и Расул, Куфа мешіті және имамдар зияраттарына қатысты мәліметтер Ясауи тариқатының Орта Азиямен ғана шектелмей, Иран, Ирак және жалпы ислам әлемінің рухани кеңістігімен тығыз байланыста болғанын байқатады. Бұл Ясауи жолының трансөңірлік сипатқа ие болғанын дәлелдейді.

Қорыта айтқанда, №39915 қолжазба - Ясауи тариқатының рухани дүниетанымын, силсила құрылымын, сопылық символизмін және тарихи жадысын сақтаған бірегей мұра. Қолжазбадағы деректер Ясауи ілімінің XIV ғасырда-ақ кең таралған, институционалдық тұрғыдан орныққан және халықаралық рухани беделге ие сопылық мектеп болғанын көрсетеді. Сондықтан бұл қолжазба Ясауитану, түркі сопылық дәстүрі, исламдық шежіретану және ортағасырлық рухани мәдениет тарихын зерттеуде аса құнды дереккөз ретінде ғылыми айналымға кеңінен енгізілуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жандарбек З.З. Маулана Сафи ад-дин Оруң Қойлақидың «Насаб-намасы» Қазақстанның VIII–XII ғасырлардағы тарихы жөнінде. – Түркістан: МКТУ типографиясы, 2000. – 33 б.

Автор туралы:

Сайпулла Моллақанағатұлы - «Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, Ясауитану ғылыми орталығының басшысы, Қазақстан/ Түркістан

About the author:

Saipulla Mollakanagatuly - Head of the Yasawi Studies Research Center of the «Azret Sultan» National Historical and Cultural Museum-Reserve, Kazakhstan/ Turkistan

Об авторе:

2. Шажара уа мақамати Хожа Ахмад Ясауи («Қожа Ахмет Ясауидің шежіресі мен рухани дәрежелері») // Иран Ислам Республикасы, Мешхед қ., Имам Реза кесенесі жанындағы Астан Құдс Разави кітапханалар, музейлер және құжаттар орталығы, Қолжазбалар басқармасы. – Қолжазба №39915. – XIV ғ. (729 h. / 1329 ж.).
3. ChatGPT // OpenAI. – URL: <https://chatgpt.com/> (қаралған күні: 12.05.2026). – Аударма құралы ретінде пайдаланылды.
4. Құран Кәрім аудармасы // Koran.kz. – URL: <https://koran.kz/alty/1> (қаралған күні: 12.05.2026). – Аяттардың қазақша аудармасы пайдаланылды.

References

1. Zhandarbek, Z.Z. *Maulana Safi ad-Din Orung Qoylaki's "Nasab-nama" on the History of Kazakhstan in the 8th–12th Centuries*. Turkistan: MKTU Publishing House, 2000. 33 p.
2. *Shajara wa Maqāmāti Khoja Ahmad Yasawi* ("The Genealogy and Spiritual Stations of Khoja Ahmad Yasawi"). Islamic Republic of Iran, Mashhad, Astan Quds Razavi Library, Museum and Documentation Center, Manuscript Department. Manuscript No. 39915. 14th century (729 AH / 1329 CE).
3. ChatGPT // OpenAI. URL: <https://chatgpt.com/> (accessed: 12 May 2026). Used as a translation tool.
4. *Translation of the Holy Quran* // Koran.kz. URL: <https://koran.kz/alty/1> (accessed: 12 May 2026). The Kazakh translation of the Quranic verses was used.

Сайпулла Моллақанағатұлы - «Руководитель научного центра ясауиведения
Национального историко-культурного музея-заповедника «Әзірет Сұлтан»,
Казахстан/Туркестан